RIKOSUHRIPÄIVYSTYS
BROTTSOFFERJOUREN

HE 42/2021 vp

26.04.2021

Työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalle

Rikosuhripäivystyksen lausunto hallituksen esityksestä koskien luonnonmarjoja keräävien ulkomaalaisten asemaa

Rikosuhripäivystys kiittää pyynnöstä lausua hallituksen esityksestä laiksi jokamiehenoikeuden nojalla luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellisesta asemasta.

Pidämme lakiesitystä ja sen tavoitetta luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeusaseman parantamisesta tärkeinä. Erityisen hyvänä pidämme säädöksiä kohtuuttomien kulujen veloittamiskiellosta sekä rekrytointiin liittyvän veloituksen kiellosta.

Huolemme liittyvät pääasiassa siihen, miten valvonta käytännössä toimii, miten hyvin maahan tulevat kerääjät saavat tietoa oikeuksistaan ja mikä mahdollisuus hyväksikäyttötilanteeseen joutuneella kerääjällä on käytännössä ottaa yhteyttä auttavaan tahoon tai saada oikeutta esimerkiksi vahingonkorvausten muodossa.

Luonnonmarjankerääjien yhteydenotot Rikosuhripäivystykseen

Rikosuhripäivystykseen on viime vuosina tullut useita yhteydenottoja ulkomaalaisilta luonnonmarjankerääjiltä, jotka ovat joutuneet Suomessa vaikeaan tilanteeseen. Yhteydenotoissa on yleensä kerrottu luvattua huomattavasti alemmista ansiosta, joskus niin, että kerääjä ei ole saanut katettua ansiollaan häneltä vaadittuja ylläpitokuluja. Yhteydenotoissa on kerrottu myös esimerkiksi erittäin heikkolaatuisesta majoituksesta sekä kuljetuksista ja/tai työvälineistä veloitetuista korkeista maksuista.

Osa yhteyttä ottaneista on tullut töihin maatilalle viljeltyjen marjojen kerääjäksi ja on ohjattu maatilalla tehdyn työpäivän päätteeksi keräämään luonnonmarjoja samalle yritykselle. Näissä tapauksissa luonnonmarjojen keräämiseen ei ole aina sovellettu päätoimen työehtosopimusta, vaikka näin olisi tullut toimia. Työntekijät eivät ole aina voineet seurata ansioitaan reaaliajassa ja kun luvattua matalampi korvaus maksetaan, on kotimatka usein niin pian, ettei työntekijöillä ole käytännössä mahdollisuutta riitauttaa korvausta eikä varsinkaan hankkia tilanteen arvioimiseen asiantuntevaa ulkopuolista apua.

Oikeusturvakeinojen saavutettavuus

Kuten totesimme työ- ja elinkeinoministeriölle antamassamme 3.2.2021 päivätyssä lausunnossa, ulkomaalaisen luonnonmarjankerääjän käytännön mahdollisuudet saada oikeutta rikos- tai siviilioikeusprosessin kautta ovat rajalliset. Vaikka tällä olisi mahdollisuus saada oikeusapulain mukaista oikeusapua rikos-tai riitaprosessiin Suomessa, voi oikeusprosessiin kuitenkin liittyä kerääjän osalta kuluriski, mikä nostaa huomattavasti kynnystä hakea palkkasaatavia oikeusteitse. Avustajan löytäminen ja oikeusavun hakeminen voi myös käytännössä muodostua haasteelliseksi etenkin silloin, kun kerääjä on jo palannut kotimaahansa. Rikosprosessin käynnistäminen voi tällöin olla vaikeaa myös sen vuoksi, että poliisi ei pääsääntöisesti voi kuulla EU:n ulkopuolella oleskelevaa henkilöä. Lakiesitys ei helpota kerääjien mahdollisuutta käytännössä saada oikeutta hyväksikäyttötilanteessa eikä tältä osin tosiasiassa paranna kerääjien oikeudellista asemaa.

Lisäksi olemme huolissamme siitä, että pääasiallisena rangaistuksena päätyminen sakkomenettelyyn on uhrin kannalta ongelmallista, koska poliisin tiedustellessa uhrin suostumusta, tämä ei useimmiten ymmärrä tämän menettelyn merkitystä ja vaikutusta vaatimustensa käsittelyyn rikosprosessin yhteydessä. Useimmilla uhreilla ei tässä vaiheessa ole avustajaa, joka osaisi selittää sakkomenettelyn vaikutuksia ja neuvoa häntä korvausten vaatimisessa ja on todennäköistä, että uhri ei ansioidensa takia saa tässä tilanteessa maksutonta oikeusapua. Tämä ongelma on tunnistettu myös muiden sellaisten rikosten kohdalla, jossa sakkomenettely on mahdollinen. Tästä johtuen sakkomenettely ei käytännössä aiotulla tavalla parantaisi uhrin oikeusturvaa eikä mahdollisuutta vaatia ja saada korvauksia rikosprosessin yhteydessä.

Kerääjän oikeudellisen aseman parantaminen

HE:ssä todetaan, että uuden lain myötä luonnontuotteita ostavien yritysten velvollisuudet olisivat suurelta osin samat kuin nykyisin noudatettavassa aiesopimuksessa, mutta niistä säädettäisiin lainsäädännössä tarkemmin ja velvoittavammin. Aiesopimuksessa on kuitenkin määritelty esimerkiksi myös viisumisäännöstön vaatima 30 euron minimipäiväansio majoitus- ja lentolippukulujen jälkeen, velvollisuus varmistaa sääoloihin sopiva vaatetus, poimintavälineiden kustannusten veloittaminen korkeintaan 50 % välineiden hankintahinnasta sekä majoituksessa minimivaatimuksena vähintään yksi käymälä 15 henkilöä kohden. Lakiesityksessä nämä velvollisuudet on kuitenkin kirjattu yleisemmällä tasolla ja minimitasoa asettamatta, mikä voi aiheuttaa tulkintaan liittyviä haasteita. Minimipäiväansion määrittelemättä jättäminen on erityisen ongelmallista siksi, että mikään muukaan säännös ei turvaa yrittäjäksi luokiteltaville kerääjille minimiansiota. Rikosuhripäivystys pitää kuitenkin hyvänä, että kohtuuttomat veloitukset kielletään lain tasolla ja että lain esitöissä selvennetään, että perityt kulut voisivat määrältään vastata korkeintaan todellisia toimijalle syntyneitä kuluja.

Kannatamme myös esitettyä mallia, jossa maksun ottaminen kerääjän perehdyttämisestä, rekrytoinnista sekä Suomeen ja Suomesta pois matkustamiseen liittyvistä palveluista olisi ehdottomasti kiellettyä. Kuitenkin saman pykälän 7 §:n alla todetaan myös, että ennen Suomeen lähtöä järjestettävästä perehdytystilaisuudesta kohtuullinen veloitus kerääjältä voisi olla esimerkiksi 30 euroa. Jos on tarkoitettu, että kotimaassa tapatuvasta perehdytyksestä kuitenkin voidaan veloittaa maksu, esitöissä ei lausuta siitä, voidaanko maksu veloittaa ensimmäisen keruuansion maksamisen yhteydessä, vai tulisiko kulu periä kotimaassa ennen Suomeen tuloa. Mikäli kotimaassa tapahtuvasta perehdytyksestä on mahdollisuus veloittaa kerääjää, luo se mielestämme huomattavan riskin väärinkäytöksille sekä mahdollistaa tällä hetkellä Suomessa perittävien kulujen siirtämisen ulkomaille. Ulkomailla maksetuista maksuista on lähes poikkeuksetta erittäin vaikeaa saada todisteita.

Esityksessä todetaan myös, että yksi aiesopimusmenettelyn heikkous on ollut se, että mahdollisiin epäkohtiin voidaan puuttua vasta seuraavalla keruukaudella. Kuitenkin yritys menettää lakiesityksenkin myötä luokituksensa luotettavana toimijana vasta silloin, kun se on toistuvasti viimeisen kolmen vuoden aikana osoittanut piittaamattomuutta tämän lakiesityksen säädöksistä. Voiko lakiesitys johtaa siihen, että laiminlyöntejä pitää olla kolmen vuoden aikana, jotta toimijaa ei pidetä enää luotettavana, jolloin se tosiasiassa vaikeuttaa kerääjien kohtelussa tapahtuviin laiminlyönteihin puuttumista? Lisäksi esityksessä todetaan, ettei reaaliaikaista valvontaa ole mahdollisuutta useinkaan tehdä ja että valtaosa valvonnasta tapahtuu jälkikäteen, yrityksen viranomaisille toimittamien asiakirjojen perusteella. Kuitenkin jo aiempi kokemus työsuojelun tekemiltä tarkastuksilta osoittaa sen, että räikeämpiä väärinkäytöksiä on lähes mahdoton todeta yrityksen toimittamista asiakirjoista, sillä vakavimmat laiminlyönnit ovat useimmiten tahallisia ja sen vuoksi hyvin peitettyjä.

Esityksessä todetaan, että työoloja valvoisi työsuojeluviranomainen siltä osin, kun tehtävä ei kuulu muulle viranomaiselle. Esimerkkinä muun viranomaisen valvontavastuuseen kuuluvasta osasta mainitaan majoitus, jota valvoo kunnan terveydensuojeluviranomainen, rakennusvalvontaviranomainen tai pelastusviranomainen. Rikosuhripäivystyksen kokemuksen mukaan heikot asumisolot liittyvät kuitenkin useissa tapauksissa hyväksikäytön kokonaisuuteen tavalla, jota ei voi erottaa muista laiminlyönneistä. Huolemme onkin, voidaanko mahdollisen hyväksikäytön uhrin kokonaistilannetta arvioida asianmukaisesti, jos valvonnasta vastaavalla taholla ei ole oikeutta valvoa olosuhteita tavalla, jonka perusteella tälle muodostuisi niistä riittävän kattava kokonaiskäsitys. Mikäli valvonta pilkotaan eri viranomaisten vastuulle, tulee varmistua siitä, että eri viranomaiset vaihtavat tietoa ja toimivat valvontatehtävässä yhteistyössä.

Laissa määritellään luonnonkeruualan toimijan velvollisuudeksi myös perehdyttää kerääjä mm. poimintaan ja olosuhteisiin, oikeuksiin ja velvollisuuksiin, ostajan ja kerääjän keskinäisiin oikeudellisiin suhteisiin sekä neuvoviin ja oikeusturvaa antaviin tahoihin Suomessa. Ostajalle muodostuu myös ns. yhteistyövelvollisuus, eli velvollisuus myötävaikuttaa keräämiseen siten, että kerääjällä on mahdollisuus mahdollisimman suureen keruuansioon mm. tiedottamalla kerääjää tuottoisista satoalueista. Esityksestä ei kuitenkaan ilmene, millä tavalla toimivaltaisen viranomaisen on mahdollista valvoa näiden toteutumista kerääjän ollessa vielä maassa tai jälkikäteen asiakirjojen perusteella. Selvästi ei ilmene myöskään, mitä keinoja valvontaa suorittavilla viranomaisilla on velvoittaa ostaja korjaamaan havaitut puutteet ja korvaamaan mahdolliset laiminlyönneistä aiheutuneet vahingot kerääjälle. Työsuojeluviranomaisen toimintaohje tai kehotus eivät vaikuta jo tapahtuneisiin laiminlyönteihin, vaan kehotus velvoittaa korjaamaan tulevaa toimintaa.

Rikosuhripäivystykseen yhteyttä ottaneet luonnonmarjakerääjät ovat lähes poikkeuksetta tuoneet esille, että asianmukaista perehdytystä ei ole ollut ja ostajayritys ei ole osoittanut sellaisia keräämispaikkoja, joista kerääjän olisi mahdollisuus kerätä tarpeeksi marjoja yltääkseen luvattuun minimituloon. Tällaisissa tapauksissa matalista ansioista on syytetty kerääjän laiskuutta tai osaamattomuutta. Vastaava on tuttua myös marjatiloilla työskentelevien kausityöntekijöiden tapauksissa. Valvontaa suorittavan viranomaisen on kuitenkin lähes mahdoton selvittää, johtuvatko luvattua pienemmät ansiot työnantajan/ostajayrityksen laiminlyönneistä vai työntekijästä/kerääjästä johtuvista seikoista.

Esityksessä ei myöskään eritellä, miten varmistetaan, että kerääjä saa tarvittavan tiedon oikeuksistaan sekä mahdollisuuden ottaa yhteyttä neuvoviin ja oikeusturvaa antaviin tahoihin ymmärtämällään kielellä. EU:n ulkopuolelta tuleva ja usein suomen ja esimerkiksi englannin kieltä osaamaton kerääjä on yleensä riippuvaisessa asemassa suhteessa ostajaan, joka vastaa tämän asunnosta, ruuasta sekä ansioista. Näin on etenkin silloin, kun paluulippu kotimaahan on ostettu tietylle päivälle eikä sitä voi aikaistaa. Monissa tapauksissa kerääjällä on maksettavanaan matkajärjestelyistä koituneet kulut, jotka voivat olla paikalliseen tulotasoon nähden mittavat. Tällaisessa tilanteessa lain

vaatima mahdollisuus palautteen antamiseen ostajalle sekä toimivaltaisille viranomaisille voi jäädä teoreettiseksi, mikäli sille ei luoda kohderyhmän kannalta saavutettavaa mallia.

Mikäli ainoa keino tiedottaa kerääjää mahdollisuudesta ottaa yhteyttä viranomaisiin on toimijan nähtävillä pitämät yhteystiedot, on riski erittäin suuri, että vaikeimmassa asemassa olevat kerääjät eivät uskalla eivätkä esim. kielitaidon puutteen vuoksi osaakaan olla viranomaisiin yhteydessä. Rikosuhripäivystys ehdottaa, että laissa säädettäisiin luonnontuotekeruualan toimijan velvollisuudesta osoittaa valvontaviranomaiselle täyttäneensä 6 §:ssä säädetyt velvollisuutensa tavalla, jolla kerääjällä on mahdollisuus ne tosiasiassa ymmärtää.

Pidämme myös tärkeänä parannuksena sitä, että ostajalle syntyy lain myötä velvollisuus maksaa kerääjälle kaikki keruuansiot ennen tämän maasta poistumista. Käytännössä kerääjän on kuitenkin vaikea enää tehdä tilanteelle mitään, mikäli keruuansiot maksetaan hänelle juuri ennen kotimaahan paluuta ja hän havaitsee niissä puutteita tai epäilee niiden olevan puutteellisia ja tarvitsisi tilanteen selvittämiseen ulkopuolisen neuvoja. Tällaisessa tilanteessa myös asian eteenpäin vieminen rikosasiana voi osoittautua mahdottomaksi, koska Suomen poliisi ei voi esitutkinnassa kuulla EU:n ulkopuolella oleskelevaa asianomistajaa teknisiä apuvälineitä hyväksikäyttäen tämän kotimaasta käsin. Pitäisimmekin tärkeänä, että kerääjällä olisi paitsi mahdollisuus seurata ansiokertymää reaaliaikaisesti myös mahdollisuus saada saavutettavaa apua sen asianmukaisuuden arviointiin. Näin kerääjän olisi mahdollista tosiasiallisesti varmistaa, että hänelle maksetaan asianmukainen keruuansio ennen maasta poistumista.

Pia Marttila
Koordinoiva erityisasiantuntija
Ihmiskaupan uhrien auttamistyö
Rikosuhripäivystys